

บทที่ 1

ความเป็นมาและความสำคัญของประเด็นที่ศึกษา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาของคนไทยมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยโดยเริ่มรับพุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์หรือเถรวาท ดังที่ปรากฏในประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมไทยสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา และสมัยธนบุรี จากการปฏิบัติของคนไทยในด้านการให้เสรีภาพแก่ชาติอื่นๆ ในการนับถือศาสนาจึงส่งผลให้พื้นที่ของราชอาณาจักรไทยและประวัติศาสตร์ชาติไทยเป็นพื้นที่แห่งเสรีภาพในการนับถือ และองค์พระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ภักในทุกศาสนา ในสมัยกรุงธนบุรี (พ.ศ. 2310 – 2315) เมื่อเกิดการจลาจลดังปรากฏในประวัติศาสตร์เวียดนามในยุคนั้น สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงให้ความเมตตาแก่องค์เชียงซุน ซึ่งได้เข้าพึ่งพระบรมโพธิสมภารและนับเป็นจุดเริ่มต้นในการนำพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานแบบเถรวาทเข้ามาเผยแผ่ในราชอาณาจักรไทยและได้สืบสานต่อมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานของชาวญวนได้รับพระราชทานชื่อเฉพาะว่าอนัมมิกายในสมัยรัชกาลที่ 4 อีกทั้งมีการแต่งกายของพระสงฆ์ที่มีลักษณะพิเศษแตกต่างไปจากพระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทลังกาวงศ์ รวมถึงการเผยแผ่พุทธศาสนาเช่นเดียวกับศาสนาพุทธมหายานนิกายอื่นๆ ที่นับถือในแผ่นดินไทย(สำนักวัฒนธรรม กีฬาและการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร,2557,48-50

จากประวัติศาสตร์ในการปรากฏตัวของลัทธิอนัมมิกายในแผ่นดินที่ยาวนานกว่า 200 ปี คนไทยโดยทั่วไปจะกล่าวถึงอนัมมิกาย โดยเรียกว่า วัดญวน พระญวน โดยปรากฏที่วัดอนัมมิกายารามหรือวัดญวนบางโพ (เขตบางซื่อ กรุงเทพฯ) เป็นแห่งแรกในกรุงเทพฯ จากนั้นได้เผยแพร่ในพื้นที่ซึ่งเป็นถิ่นฐานของชาวจีนในกรุงเทพฯ จนถึงปัจจุบันรวม 7 แห่ง ได้แก่

1. วัดกุศลสมาคร เขตสัมพันธวงศ์
2. วัดโลกานุเคราะห์ เขตสัมพันธวงศ์
3. วัดอนัมมิกายาราม เขตบางซื่อ
4. วัดสมณานัมบริหาร เขตดุสิต
5. วัดอุภัยราชบำรุง เขตสัมพันธวงศ์
6. วัดมงคลสมาคม เขตสัมพันธวงศ์
7. วัดชัยภูมิการาม เขตสัมพันธวงศ์

นอกจากนี้ได้เผยแผ่อนัมมิกายไปยังส่วนภูมิภาคในจังหวัดอุดรธานี จังหวัดนครปฐม จังหวัดกาญจนบุรี จังหวัดสุพรรณบุรี อำเภอบางใหญ่ จังหวัดสงขลา รวมทั้งสิ้นวัดอนัมมิกายทั้งในกรุงเทพฯ และภูมิภาค รวม 20 แห่ง (คณะกรรมการจัดทำหนังสือประวัติวัดกุศลสมาคร 2550,19-22)

เนื่องจากในประวัติศาสตร์ชาติไทยคนไทยนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทหรือลัทธิสงฆ์เป็นศาสนาประจำชาติและมีความผูกพันในการรับนับถือศาสนาพุทธดังปรากฏในงานโบราณคดี งานประติมากรรม งานประติมากรรมในประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมไทย แต่องค์พระมหากษัตริย์ไทยทรงให้เสรีภาพในการนับถือศาสนา แม้ว่าการนับถือพุทธศาสนา ลัทธิอนันนิกายจะไม่ปรากฏแพร่หลายเช่นฝ่ายเถรวาท อย่างไรก็ตาม ลัทธิอนันนิกายยังคงเป็นลัทธิศาสนาหนึ่งที่ชาวไทยเชื้อสายชาวจีนและเวียดนามในประเทศไทยให้ความเคารพนับถืออย่างต่อเนื่องในพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน โดยที่อนันนิกายมีจุดเด่นในหลายประการ(คณะกรรมการจัดทำประวัติวัดกุศลสมาคร 2549,5-37)

ประการแรก การเผยแพร่พระธรรมในพระพุทธศาสนาตามหลักการของฝ่ายมหายานโดยเน้นการทำบุญซึ่งให้การแผ่เมตตาธรรมดั่งกิจปฏิบัติขององค์พระโพธิญาณอวตารติเกศวร โดยมีความหมายว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็นที่พึ่งของมวลมนุษยชาติ เมื่อมนุษยชาติจะเข้าถึงความสุขและผ่านพ้นทุกข์ทั้งมวลได้ด้วยการสวดมนต์ตามบทสวดในศาสนาอย่างถ่องแท้ การสวดมนต์จึงมีความสำคัญในเผยแผ่บุญ การทำบุญจัดเป็นพิธีกรรมสำคัญ “บุญ” ซึ่งมีความหมายว่า ความสุข ความดี ความสะอาด ความผ่องแผ้วแห่งจิต วัดจึงเป็นศูนย์รวมของศาสนพิธีเพื่อนำความศรัทธาร่วมกันระหว่างพุทธศาสนิกชนกับวัด

ประการที่สอง การอบรมขัดเกลาเพื่อนำคนดีไปสู่สังคมหรือการสร้างคน เนื่องจากในการบริหารวัดอนันนิกายได้ให้การสนับสนุนการศึกษาของเยาวชนไทยทั่วประเทศ โดยมีหลักสูตรพระปริยัติธรรมในการเรียนวิชาสามัญและความรู้ในศาสนา การบวชเณรในเพศชายพร้อมการเรียนในทางธรรมร่วมกับการศึกษาทั่วไปในระดับชั้นที่สูงขึ้นจนถึงระดับปริญญาตรี ปริญญาโท ซึ่งในการทำบุญของวัดอนันนิกายจะให้โอกาสในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยการให้เณรและพระได้รับการอุปถัมภ์ทางการศึกษา เมื่อสำเร็จการศึกษาในระดับสูงสุดแล้ว และประสงค์จะขอลาจากสมณเพศเพื่อใช้ชีวิตทางโลกตามที่ปรารถนา ในเรื่องนี้วัดอนันนิกายได้เปิดพื้นที่ทำบุญในการพัฒนาคนต่างจังหวัดให้มีโอกาสทางการศึกษา นอกเหนือจากการทำบุญเผยแพร่พระพุทธศาสนา

ประการที่สาม การทำบุญของวัดทุกวัดในกลุ่มอนันนิกายเป็นการทำบุญที่เรียบง่ายเน้นหลักศรัทธาและการเป็นผู้ให้และจะไม่เคร่งครัดในด้านรูปลักษณ์ของพระสมณเพศกับความเคร่งครัดในการพบปะกับผู้คนโดยเฉพาะสตรีเพศ ซึ่งสามารถพูดคุยเจรจากับพระอนันนิกายอย่างเปิดเผยร่วมกับรูปแบบของการทำบุญที่ทุกวัดในอนันนิกายจะปฏิบัติเหมือนกัน อันได้แก่ การทำบุญในช่วงเทศกาลตรุษจีน การทำพิธีสะเดาะเคราะห์และเสริมดวงชะตา การทำพิธีตั้งกระเจด - เทกระเจด และพิธีการกินเจ ซึ่งการจัดกิจกรรมประจำปีทางวัดจะไม่เน้นการนำผู้คนเข้าวัดโดยการโฆษณาประชาสัมพันธ์ โดยการปฏิบัติจะเป็นการประชุมระหว่างพระเจ้าอาวาสในเขตพื้นที่เพื่อให้วัดแต่ละแห่งมีผู้มาทำบุญได้อย่างทั่วถึง โดยการเวียนกันจัดเป็นรายสัปดาห์และพระสงฆ์อนันนิกายจะไปร่วมในกิจกรรมนี้ด้วย

ละวัด ซึ่งความร่วมมือในการจัดงานบุญนับเป็นสิ่งที่ดีงามเป็นพิเศษ สำหรับพระสงฆ์อนัมนิกายในด้านการลงมือปฏิบัติตั้งแต่การเตรียมงาน การประสานงานกับชุมชน ญาติโยมและพระสงฆ์วัดอนัมนิกายในกรุงเทพฯ และปริมณฑล

รูปแบบการทำบุญของอนัมนิกายในหลักคิดที่ว่า “วัดเป็นผู้ให้ดังเช่นพระโพธิสัตว์ที่ปฏิบัติต่อมวลมนุษยชาติ” จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจ ดังนั้นการปฏิบัติศาสนกิจในลักษณะอนุรักษ์นิยมกับการพัฒนาวิธีการทำบุญในยุคสังคมข้อมูลข่าวสารดังเช่นในปัจจุบันจึงเป็นเรื่องที่สมควรศึกษา เรื่อง การเปิดพื้นที่ทำบุญของอนัมนิกายในกรุงเทพมหานคร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาสภาพการดำเนินงานของอนัมนิกายในสังคมไทยและสังคมโลก
2. เพื่อศึกษากลไกในการพัฒนาอนัมนิกายในกรุงเทพฯ

ขอบเขตของการศึกษาวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้เลือกศึกษาวัดอนัมนิกายในกรุงเทพฯ 7 แห่งโดยศึกษาด้านการบริหารจัดการที่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม และส่งผลให้วัดสามารถดำรงอยู่ในสังคมไทยและเป็นศูนย์รวมการทำบุญของชาวพุทธ แม้ว่าสภาพสังคมและเศรษฐกิจได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนในสังคมเมืองที่มีเวลาทำบุญค่อนข้างจำกัดกับการทำบุญแก้ววัดได้จัดกิจกรรมการทำบุญที่รักษาความเป็นประเพณีทำบุญของชาวอนัมนิกายต่อเนื่องมาตั้งแต่บรรพบุรุษ และลูกหลานได้เข้ามาร่วมงานบุญในวัดพร้อมการสร้างเครือข่ายการทำบุญระหว่างวัดอนัมนิกาย 7 แห่ง ซึ่งส่งผลให้วัดเป็นวัดของชาวพุทธศาสนิกชนทั้งฝ่ายเถรวาทและมหายานที่ได้จัดกิจกรรมร่วมกันการเทิดทูนสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

ดังนั้น การศึกษารูปแบบในการสร้างพลังศรัทธาในการเปิดพื้นที่ทำบุญภายใต้รูปแบบที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมได้อย่างต่อเนื่อง ความเป็นรูปแบบของวัดที่รักษามรดกทางวัฒนธรรมไทย จีน และญวน จึงจัดเป็นสิ่งสำคัญที่สมควรศึกษาเพื่อเป็นต้นแบบในการบริหารวัดเก่าแก่ที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานในพื้นที่กรุงเทพฯ อย่างไรก็ตาม การศึกษาในครั้งนี้ผู้ศึกษาจะไม่นำเรื่องการบริหารทางการเงินของวัดมาเป็นประเด็นในการวิพากษ์วิจารณ์ การศึกษาจะมุ่งเน้นการจัดกิจกรรมที่สร้างพลังศรัทธาโดยพุทธศาสนิกชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานและส่งผลดีแก่การสืบสานพระพุทธศาสนาสืบไป

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้มีประเด็นในการศึกษา 1) การเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตของสังคมเมือง 2) การสร้างรูปแบบความศรัทธา การดำเนินการวิจัยในเรื่องนี้ได้กำหนดรูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยดำเนินการดังนี้

1. การศึกษาเอกสารที่สัมพันธ์กับการศึกษา การรับลัทธินิยมนิกายและวัดอนันนิกาย นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อศึกษารูปแบบการทำบุญและการสืบทอดจากอดีตสู่ปัจจุบัน
2. การสอบถามผู้มาทำบุญในวัดสำคัญทางพระพุทธศาสนาและกิจกรรมประจำปีของวัด นับตั้งแต่วันมาขอบูชา การเข้าพรรษา การกินเจ การสะเดาะเคราะห์
3. การสังเกตแบบมีส่วนร่วมโดยคณะผู้วิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมกิจกรรมซึ่งวัดจัดขึ้น และทำความรู้จักกับคณะผู้บริหารวัดทั้งฝ่ายฆราวาสและฝ่ายสงฆ์ พร้อมสนทนาอย่างไม่เป็นทางการกับบุคคลที่เกี่ยวข้องของวัด
4. การสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องกับการบริการ การจัดการวัดฝ่ายสงฆ์และฝ่ายฆราวาสในด้านการบริหารการดำเนินงานของวัดในรอบปีนับตั้งแต่เจ้าอาวาส พระสงฆ์ฝ่ายบริหาร ฝ่ายการศึกษา พระภิกษุ และนายกสมาคมเบญจมาศพิตร ผู้แทนฝ่ายฆราวาส
5. การจัดสนทนากลุ่มย่อยเพื่อการศึกษาประเด็นการสืบค้นรูปแบบในการทำบุญ และการสร้างศรัทธาให้ประชาชนมาทำบุญและประเด็นศึกษาการดำรงความเป็นอัตลักษณ์ของวัดที่มีจุดเน้นการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย
6. การนำผลการศึกษาทั้งหมดเผยแพร่ให้คณะกรรมการฝ่ายสงฆ์ และฆราวาสได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และกำหนดเป็นแนวปฏิบัติในการบริหารและการพัฒนาวัดต่อไป
7. นำผลการศึกษาซึ่งวัดกำหนดเป็นรูปแบบการทำบุญเผยแพร่สู่สาธารณะโดยบรรจุไว้ในเว็บไซต์ของวัด สำหรับการประชาสัมพันธ์ระหว่างวัดสู่ชุมชน

อนันนิกาย หมายถึง นิกายหนึ่งที่ปรากฏในพระพุทธศาสนามหายาน โดยชาวญวนในสมัยกรุงธนบุรีได้นำมาเผยแพร่พร้อมการสร้างวัดสำหรับพระภิกษุญวนสืบต่อมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 4 ได้รับพระราชทานเฉพาะว่า “อนันนิกาย”

ข้อจำกัดของการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพโดยเน้นการสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม การสนทนากลุ่มย่อย ข้อจำกัดที่พบในระหว่างการเก็บข้อมูลคือ

1. ผู้มาทำบุญมาเป็นกลุ่ม และมีเวลาค่อนข้างจำกัดตามวิถีชีวิตของคนในสังคมเมือง ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อการใช้เวลาที่พูดคุย ที่ต้องใช้เวลาพร้อมทั้งการสอบถามข้อมูลเชิงลึก แต่ผู้วิจัยได้รับคำแนะนำจากพระสงฆ์อนันนิกายของวัดในการร่วมให้คำแนะนำว่า อาจารย์และนักศึกษามีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาและนำไปใช้ในการสอน ผู้วิจัยจึงได้รับความร่วมมือในการพูดคุย ประกอบ

กับผู้ที่มาทำบุญหากมาในรูปของการจัดกิจกรรมทำบุญสะเดาะเคราะห์จะต้องทำพิธีของตนเองให้แล้วเสร็จก่อน จึงจะให้เวลาในการพูดคุย ซึ่งผู้วิจัยจะต้องมีความอดทนและต้องบริหารเวลาในการเก็บข้อมูล

2. การเก็บข้อมูลในวันทำบุญวันสำคัญต่างๆ ผู้วิจัยสามารถเก็บกับกลุ่มบุคคลทั่วไป ถ้าหากเป็นกลุ่มคนไทยเชื้อสายจีนที่กลุ่มคนกลุ่มนี้จะต้องใช้ภาษาจีนร่วมในการสัมภาษณ์ โดยให้ผู้ช่วยงานของวัดให้คำแนะนำ
3. กลุ่มพระสงฆ์ ผู้วิจัยสามารถจัดการสัมภาษณ์ และขอหารือได้สะดวกเฉพาะช่วงบ่ายหลังการฉันเพลจนถึงเวลา 16.00 น. และต้องนิมนต์ไว้ล่วงหน้า
4. ผู้เกี่ยวข้องของวัด จัดเป็นกลุ่มคนที่อยู่ในวัดเป็นประจำและกลุ่มที่มาวัดเฉพาะช่วงที่มีภารกิจเท่านั้น ในการพูดคุยกับกลุ่มดังกล่าวผู้วิจัยจะต้องพูดคุย สอบถามให้สอดคล้องกับเวลาที่คนแต่ละกลุ่มมีเวลาว่างเพียงพอ หากกลุ่มที่ปฏิบัติงานเป็นประจำจะพูดคุยได้ในช่วงบ่าย สำหรับกลุ่มที่ปฏิบัติงานเฉพาะกิจให้พูดคุยได้โดยการไม่กำหนดเป็นเวลาที่แน่นอน ทั้งนี้ให้ใช้หลักการสังเกตว่าควรพูดคุยกัน และช่วยเหลืองาน เช่น กลุ่มขายดอกไม้ธูปเทียน กลุ่มถวายน้ำมัน กลุ่มสะเดาะเคราะห์ ผู้วิจัยจะต้องพูดคุยได้ในเวลาที่ว่างจากผู้คนมาทำบุญ โดยเฉพาะช่วงพักกลางวัน เป็นต้น สำหรับผู้ตกแต่งดอกไม้ภายในวัด จะพูดคุยในช่วงเวลาการเตรียมงานโดยใช้วิธีการพูดคุยซักถามอย่างไม่เป็นทางการ
5. พระสงฆ์ผู้อาวุโส ในวัดดอนมนิกายจะมีพระภิกษุที่อาวุโส สุขภาพจิตดี สุขภาพกายแข็งแรง ที่มีความสามารถถ่ายทอดความรู้ ความคิดเห็นได้เป็นอย่างดี หากแต่ท่านจะมีความสำรวมกาย วาจาใจ และผู้วิจัยจะต้องไม่ใช้เวลาในการหารือ อาทิ การกราบนมัสการถามท่านเจ้าอาวาสซึ่งท่านมีอายุร่วม 100 ปี เกี่ยวกับการจงใจให้พุทธศาสนิกชนเข้ามาร่วมทำบุญ และท่านให้คำตอบที่ชัดเจนวัดเป็นพื้นที่ให้และเปิดโอกาสให้คนมาทำบุญ การทำความดีเป็นการทำบุญแล้ว บุญทำได้ทุกเวลา และรักษาความเป็นเพื่อนมนุษย์ดังเช่นพระโพธิสัตว์ทรงเมตตาต่อมวลมนุษย

ค่านิยมศัพท์

การทำบุญ หมายถึง การทำให้เกิดความสุข ความดี ความสะอาด ความผ่องแผ้วแห่งจิต บุญ มีความหมายร่วมบุญกุศลซึ่งในด้านพฤติกรรมที่ปรากฏจะปฏิบัติพร้อมกับการทำทาน การทำบุญจึงปรากฏพฤติกรรมกับการทำทาน บุญจึงเป็นจิตสำนึกของแต่ละบุคคล หรือกล่าวได้ว่าเป็นความเชื่อที่สามารถประเมินความจริงเป็นรูปธรรมได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสำนึกในแต่ละบุคคล

สังคมเมือง หรือ Civil Society จัดเป็นสังคมขนาดใหญ่ที่มีความซับซ้อนกว่าสังคมในชนบท สังคมเมือง ประกอบด้วยความแตกต่างของบุคคล ความหลากหลายในด้านภูมิหลัง ฐานะทางสังคม และเศรษฐกิจ การใช้ชีวิตในด้านการเคารพสิทธิ ความผูกพันทางสายเลือด การอยู่ร่วมกันในสังคม

เมือง ซึ่งปัจจัยทั้งหมดนี้มีความจำเป็นที่คนในสังคมเมือง ได้ใช้เป็นหลักในการอยู่ร่วมกันในสังคม
 ประชาธิปไตย ร่วมกับหลักความร่วมมือของประชาชน หลักการพัฒนาประชาธิปไตยตามหลักธรรมาภิ
 บาล โดยเน้นความโปร่งใส ความเป็นธรรม ความเสมอภาคทางสังคมดังที่ตราไว้ในกฎหมาย
 รัฐธรรมนูญ

การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง ความร่วมมือของประชาชนในฐานะผู้รับบริการ ได้เข้า
 ไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของวัด และมีข้อเสนอให้วัดเป็นฝ่ายจัดกิจกรรมของพุทธศาสนิกชน อันเป็น
 ประโยชน์ในการรักษาความมั่นคงในสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ให้ดำรงอยู่ในประเทศ
 สืบไป

พลังศรัทธา หมายถึง การแสดงออกด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์ในการทำบุญ โดยผู้ทำบุญมิได้มุ่งหวัง
 ให้การใช้พิธีกรรมที่ปฏิบัติในวัดเพื่อเป็นการตอบสนองผลประโยชน์ส่วนตน ในขณะที่เดียวกันการสร้าง
 ความศรัทธาเกิดจากความเชื่อในผลบุญที่จะน้อมนำให้เกิดความสุข ความเจริญกับผู้ปฏิบัติ และสืบ
 สานพระพุทธศาสนาอย่างยั่งยืน